

Milli-mənəvi dəyərlər və onların xüsusiyyətləri

Nuranə Cəmşid qızı Əzizova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: nuranaazizova217@gmail.com

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. H.H. Əhmədov,
p.ü.f.d., dos. G.V. Sultanova

Açar sözlər: milli dəyər, mənəviyyat, xalq, tarix, ənənə

Ключевые слова: национальная ценность, духовность, народ, история, традиции

Key words: national value, morality, people, history, tradition

Xalqların unikallığını həlledici şəkildə müəyyən edən amillər arasında onların milli və mənəvi irsi böyük əhəmiyyət daşıyır. Tarixən təşəkkül tapmış ənənələr, mental baxışlardan, milliyyətdən, hər bir cəmiyyətin mükəmməllik səviyyəsindən irəli gələn mənəvi və əxlaqi dəyərlər dünyada özünü təsdiqin həyata keçirilməsi üçün ən mühüm amil hesab edilir. Təsadüfi deyil ki, milli eyniliyin mənəvi dəyərləri xalqın ən zəngin sərvəti kimi nəzərdən keçirilir.

Uzaq əsrlərə, minilliklərə kök salmış mənəvi keyfiyyətləri ilə hər bir insan fəxr edir. Çünki bu, qürur mənbəyidir. Öz qədim adət-ənənələri ilə bəşər sivilizasiyasının bütün tarix boyu inkişafına mühüm töhfələr vermiş xalqımız öz milli dəyərlərini və yüksək mənəvi keyfiyyətlərini həmişə qoruyub saxlamış və inkişaf etdirmişdir. Çünki ümumbəşəri mənəvi dəyərlərlə rastlaşmış insanları sülh, əməkdaşlıq, mükəmməllik və ədalətə çağırırlar.

Mənəvi dəyərlər daha çox ictimai fikrə əsaslanan yazılmamış kommunikasiya qanunları kimi fəaliyyət göstərir. Ənənə və əxlaq arasında qırılmaz əlaqə var. Hər bir ənənənin müəyyən mənəvi mənası vardır. Onlara etinasızlıq insanlar arasında münasibətlərin pozulmasına, şəxsiyyətlə cəmiyyət arasında ziddiyyətlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Çünki milli mənəvi dəyərlərlə xalqın milli, estetik ruhu məharəti yaşayır. Bizim müxtəlif folklor nümunələrimiz ənənələrimizin işığında təqdim olunur. Hazırda bu mənəvi dəyərlər zəngin mədəni irslə yanaşı, milli identikliyi ifadə etmək vasitəsi olmuşdur. Bu gün bizim milli adət-ənənələrimiz musiqi, mahnı nümunələri və əyləncə oyunları ilə zəngindir, lakin onlar da insanların davranışına əsaslı təsir göstərən mənəvi normaların daşıyıcılarıdır. Beləliklə, adət-ənənələr mədəni hadisələr üçün rəmzi mənə daşıyır və onlara milli məzmun gətirir. Məsələn, Novruzda səmənədən, xalqımızın qədim milli -simvolik atributlardan geniş istifadə olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, din istənilən tarixi dövrdə cəmiyyətin mənəvi-əxlaqi dəyərlər sisteminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir və bu dəyərlərin insanlar tərəfindən lazımınca qəbul edildiyi zəmanətidir. Bu baxımdan İslam dünyanın ən gözəl dinlərindən biridir. Əsrlər boyu İslamdan ilham almış dəyərlər həm Şərqi mədəniyyətinə, həm də Qərbi mədəniyyətinə ideoloji və fəlsəfi nöqtəyi-nəzərdən təsir edən mənəvi qüvvə kimi dərk edilmişdir (4, s. 90).

İslam mədəniyyəti xalqımızın mədəniyyəti ilə vəhdət təşkil etmişdir. İslam fəlsəfəsi bizim klassik və orta əsr ədəbiyyatımıza dair əsas bələdçilərdən biri idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti milli fikrin məhsulu olan İslam dəyərlərinə böyük əhəmiyyət vermiş, onları müasirlik və türkçülüynün əsası kimi qəbul etmişdir.

Azərbaycan xalqı İslam mədəniyyətinin çiçəklənməsi üçün bütün imkanlarını səfərbər etmiş və qısa müddətdə bu mədəniyyətin layiqli və görkəmli nümayəndəsinə çevrilmiş, İslam mədəniyyətinə bir çox dahi şəxsiyyətlər - Nizami və Füzuli kimi dahi şairlər, Bəhmənyar kim

filosoflar, Sührəvərdi, Nəimi və Nəsimi kimi sufi mütəfəkkirləri, Əcəmi kimi memarlar bəxş etmişdir.

Məlumdur ki, İslam da daxil olmaqla bütün dinlər sovet hakimiyyətinin 70 ili ərzində qadağan edilmişdi. Kommunist ideologiyasının mühüm bir hissəsi olan ateizm, dinsizliyin təbliğatının əsasını qoydu.

Azərbaycan dövlət-din münasibətlərinin tənzimlənməsi və dini dözümlülük sahəsində zəngin ənənə və təcrübəyə malikdir. Bu münasibətlər müxtəlif mərhələlərdən və tarixən ağır sınaqlarından keçərək özünəməxsus xüsusiyyət və çalarlar qazanmışdır. Zaman-zaman təqib və repressiyalara məruz qalmasına baxmayaraq, Azərbaycan xalqı öz milli-mənəvi dəyərlərinə sadıqlıq nümayiş etdirmiş, digər din və mədəniyyətlərə tolerant münasibət bəsləməsi ilə seçilmişdir. Bu gün Azərbaycan Respublikası və xalqı bu zəngin tarixi ənənəni yaşadır, onun gələcək nəsillərə çatdırılması istiqamətində söylərini əzmlə davam etdirir.

Çar Rusiyasının Azərbaycanda həyata keçirdiyi din siyasəti kifayət qədər sərt olmuş, bir sıra qadağa və məhdudiyətləri özündə ehtiva etmişdir. Ancaq buna baxmayaraq, Azərbaycan xalqı öz milli-mənəvi dəyərlərinə möhkəm sarılaraq həmin siyasətə qarşı davamlı mübarizə aparmış, öz inancından və əqidəsindən imtina etməmişdir (2, s. 90).

Müstəmləkə, quldarlıq həyatı yaşayan hər bir millətin mədəniyyətində, xüsusilə də onun mənəvi dəyərlərində deformasiyalar müşahidə olunur. Ölkəmizin çar Rusiyasının və Sovet İttifaqının tərkibində olması ona gətirib çıxardı ki, bizim bir çox milli və dini ənənələrimiz təzyiq altında qaldı. Dini bayramların keçirilməsinə qadağa qoyuldu və xalqımız bu bayramları xatirələrdə yaşadı. Bunun əvəzinə sosialist həyat tərzini təbliğ edən, əslində siyasi, ideoloji xarakter daşıyan adət-ənənələr təbliğ edilirdi. Müstəqillik əldə etdikdən sonra Qurban Bayramı, Ramazan, Novruz kimi dini və milli bayramlar üçün əlverişli zəmin yarandı (3, s. 45). Siyasi və ideoloji amillər dini və milli mütərəqqi mərasimləri yerinə yetirməklə aradan qaldırılmışdır. Bütün bunları nəzərə alaraq demək olar ki, ənənələrimizin bədii və emosional aspektlərinin öyrənilməsinə, onlarla bağlı folklor nümunələrinin üzə çıxarılmasına böyük ehtiyac vardır. İnsanların yaratdıqları bütün adət-ənənələr uzunömürlü olmuşdur. İnsanlar, ilk növbədə, xalq tərəfindən keçirilən mərasimlərin təbiiliyinə inanırdılar. Çünki milli adət-ənənələrdə rəmzi elementlər böyük yer tutur. İnsanı mənəviyyətə çevirən amillər də təhsil sistemində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sovet hökumətinin həyata keçirdiyi bütün tədbirlərə baxmayaraq, Azərbaycan xalqı öz ənənələrindən, milli-mənəvi dəyərlərindən və dini əqidələrindən geri çəkilməmiş, öz tarixi köklərini saxlamışdır.

Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dövlət-dini münasibətlərdə yeni mərhələ başlanmış, dini fəaliyyət sahəsində tətbiq edilmiş uzunmüddətli qadağalar aradan qaldırılmış, ölkə vətəndaşlarının dini etiqad və vicdan azadlığı təmin olunmuş, dini qurumların fəaliyyəti və dini mərasimlərin həyata keçirilməsi üçün şərait yaradılmış, qanunvericilik aktları beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılmışdır. Uzun illər ərzində ibadət evlərinin, dini icmaların fəaliyyətinə, dini ayinlərin yerinə yetirilməsinə, dini ədəbiyyatın dərc edilməsinə və yayılmasına qoyulan qadağalar aradan qaldırılmışdır. Azərbaycan xalqına öz milli və dini bayramlarını sərbəst qeyd etmək hüququ verilmiş, gənc nəslin sağlam ruhda tərbiyə olunması, milli və mənəvi dəyərlərə sadıqlıq istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir (1, s. 89).

Lakin tarixin dərinliklərinə daxil olan müqəddəs İslam dəyərlərinin insan qəlbinə verdiyi mənəvi qidanın nəticəsi odur ki, heç kəs İslamı unuda bilməzdi. Biz dövlət müstəqilliyimizi bərpa etdikdən sonra milli həmrəyliyimizin möhkəmlənməsində İslamın böyük rolunun şahidi

olduq.

Azərbaycanda dini etiqad azadlığının tam təmin olunmasında, dini dözümlülük ənənələrinin möhkəmləndirilməsində, dövlət-din münasibətlərinin tənzimlənməsində və dini icmalara dövlət qayğısının artırılmasında xalqımızın Ümummilli lideri, müstəqil dövlətimizin qurucusu Heydər Əliyevin xidmətləri misilsizdir. Onun hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra dövlət-din münasibətlərinin tənzimlənməsində əsaslı dəyişikliklər baş vermiş, milli-mənəvi dəyərlərimizin, tarixi dini abidələrimizin bərpasına və qorunmasına dövlət qayğısı artırılmış, dini fəaliyyət sahəsində mövcud problemlərin həlli istiqamətində kompleks addımlar atılmışdır.

Ulu Öndər bilirdi ki, dini dəyərlərin məhv edilməsi və mental baxışların dəyişdirilməsi üçün görülən tədbirlər yalnız xalqımızın mənəvi məhvinə yönəlmiş məkrli siyasət idi. Xalqın mənəvi cəhətdən məhv edilməsi onun ən böyük faciəsi ola bilər. Xalqımızın siyasi fəaliyyəti əsasən sovet dövrü ilə bağlı olan milli liderinin kommunizm ideologiyasını dərk etdiyi bir vaxtda o İslamın mənəvi dəyərlərinə və insanlarımızın onun həyatının məqsədi olduğuna, bir-biri ilə münasibətdə olduğuna inanırdı.

İslam dəyərlərinin əhəmiyyəti bu gün Azərbaycan ideologiyasının şərtlərindən biri kimi tanınır. Müasir Azərbaycan dövlətinin memarı, bu ideologiyanın müəllifi, ulu öndər Heydər Əliyev çıxış edərək demişdir: “Biz milli və mənəvi dəyərlərimizlə, dini dəyərlərimizlə, ənənələrimizlə fəxr edirik. Xalqımız bizim ənənələrimizi, milli və mənəvi dəyərlərimizi yüz illərlə, min illərlə yaratmışdır. Bunlar da indi xalqımızın mənəviyyatını təşkil edən amillərdir” (1, s. 90).

Heydər Əliyevin cəmiyyətimizdə mənəvi dəyərlərin və dövlət-dini münasibətlərin tərbiyə olunması baxımından qoyduğu yol Prezident İlham Əliyev tərəfindən şərəflə davam etdirilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev regionun sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair oktyabr əlavə tədbirləri haqqında fərman imzalayıb. Dini mərasimlərdə, iftar mərasimlərində iştirak etmək, din adamları ilə mütəmadi görüşlər keçirmək, müsəlman dövlətlərinin səfirlərini qəbul etmək, ölkə vətəndaşlarının təbriklərini eşitmək dövlətimizin başçısının mənəvi dəyərlərimizdən asılılığının təcəssümüdür.

Qanunçuluğun hökm sürdüyü Azərbaycanda dövlət-dini münasibətlər sağlam əsaslara əsaslanır. Milli və mənəvi dəyərlər, o cümlədən islam dəyərləri müasir yüksəlişdə mühüm rol oynayır. Azərbaycan Azərbaycanın tarixi ənənələrindən və ölkəmizdə sağlam dini mühitdən danışarkən dünyada İslam həmrəyliyinə möhkəmləndirməyə çalışır. Eyni zamanda, Azərbaycan islamofobiyaya, İslamın mahiyyətinin təhrif olunmasına və onun dünyada terrorizmlə eyniləşdirilməsinə qarşı öz səsini qaldıran dövlətdir. Bu kontekstdə respublikamızda multikulturalizm və dözümlülük ab-havası da İslamın sülh və mərhəmət dini olduğunu təsdiqləyir (3, s. 76).

Milli dəyərlər deyəndə nə anlaşılır? Milli ideologiya, milli tarix, dil, milli mədəniyyət və incəsənət, milli ədəbiyyat, milli özünüdərk, ailə, dahi şəxsiyyətlərimiz, milli Musiqimiz, muğamlarımız, folklorumuz. Bütün bu sadaladıqlarımızda bizim fərdi yaddaşımız, etnik mənsubiyyətimiz, millətimiz, xalqımız haqqında tarix dayanır. Bir sözlə, bizim bütün nailiyyətlərimiz və keyfiyyətlərimiz milli dəyərlər sisteminə məxsusdur.

Dəyər şüuru insan mənəviyyatının elementi olmaq etibarilə normanı yerinə yetirməli olan psixi tərəfi idarə edir. Tarix boyu hər bir millətin əldə etdiyi milli dəyərlər iki kateqoriyaya bölünür: maddi və mənəvi dəyərlər. Əgər maddi milli dəyərlər millətin bütün tarixi boyu yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edərsə, mənəvi milli dəyərlər millətin mənəviyyatının formalaşmasına, zənginləşməsinə xidmət edir.

Çox uzaq keçmişdə, insanlar qəbilə ilə yaşadığı zaman, ayrı-ayrı tayfaların malik olduğu maddi və mənəvi dəyərlərin qarşılıqlı əlaqəsi elə idi ki, onlar yaşaya bilmirdilər. Daha sonra tayfalar arasında ticarət əlaqələrinin yaranması nəticəsində maddi dəyərlər mübadiləsi baş verdi. Əlaqələr gücləndikcə mənəvi dəyərlərin qarşılıqlı fəaliyyəti üçün də şərait yaranırdı və bu proses sonrakı minilliklər ərzində onların daim genişlənməsi, güclənməsi meyllərinə tabe idi. Bu gün hər bir ölkədə yaradılmış dəyərli sənət əsəri dərhal bütün bəşəriyyətin sərvətinə çevrilir, milli dəyərlər çərçivəsindən kənara çıxır və ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb edir (5, s. 72).

Qeyd etmək lazımdır ki, ayrı-ayrı xalqların yaratdığı mənəvi milli dəyərlərin xarakteri və mahiyyəti min il bundan əvvəl də, bu gün də demək olar ki, eynidir və başqa cür ola bilməz. Məsələn bundadır ki, bütün xalqlar həmişə eyni mənəviyyətə, yüksək insani keyfiyyətləri özündə təcəssüm etdirən mənəviyyətə nail olmağa çalışırlar. Ayrı-ayrı xalqların yaratdığı mənəvi dəyərlər bütün xalqlarda eyni dərəcədə qiymətləndirilən, eyni zamanda, mənfi insani keyfiyyətləri pisləyən müsbət insani keyfiyyətləri tərifləyir. Bu o deməkdir ki, bütün millətlər, bütün xalqlar, yəni bütün bəşəriyyət yarandığı gündən eyni məqsədə, yüksək mənəviyyətə nail olmaq üçün səfərbər olunur. Təbiidir ki, bu ali məqsəd min illər boyu bəşəriyyətin bu gün, sabah formalaşmış ümumbəşəri birliyə çatdırılması işinə xidmət edibdir.

Sivilisasiyanın mövcudluğu ümumi birlik, bütün dünyanı əhatə edən ali birlik yaratmaq şərti ilə davam edə bilər. Yalnız bu birlik şəraitində sürətlə irəliləyən ekoloji fəlakətdən qaçmaq olar. Ali cəmiyyət yaranandan sonra bəşəriyyətin bütün imkanları təbiətin qorunması və insan rifahının daha da yaxşılaşdırılması işinə xidmət edəcəkdir. Bəşəriyyət dərk etməlidir ki, insan həyatda bir-birini məhv etmək üçün yox, bir-birini sevmək, bir-birinə kömək etmək üçün, sonra isə yalnız bu məqsəd üçün yaşaya bilər.

Hər bir millətin mənəviyyətini qaldırmaq üçün o, kifayət qədər zəngin mənəvi milli dəyərlərə malik olmalıdır. Lakin mənəvi milli dəyərlərlə yanaşı, bu cəmiyyətdə mütərəqqi idarəetmə üsulunun olması da mühüm şərtidir.

Məqalənin aktuallığı. Milli və mənəvi dəyərlər tarixən xalqın milli ruhunu, estetik hisslərini və ustalığını ehtiva etmişdir. Məlumdur ki, mənəvi normaların, ənənələrin yaradıcısı xalqdır. Hər birimiz erkən yaşlarımızdan etibarən milli adət-ənənədə tərbiyə olunuruq. Həyatda qarşılaşdığımız hər bir mənəvi dəyər öyrənilir və öyrədilir. Məqalə də belə bir vacib mövzuya həsr olduğundan onu aktual hesab edə bilərik.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə milli-mənəvi dəyərlərin sosial və ictimai həyatda rolu, xüsusiyyətləri araşdırmaya cəlb edilərək təhlil edilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

- Abbasov N. Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlər. Bakı: Təknur, 2009, 244 s.
- Abbasov N. Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlərin kulturoloji mahiyyəti. Bakı: Təknur, 2006, 104 s.
- Abbasov N. Müasir şəraitdə Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlərinin inkişaf meylləri. Bakı: Təknur, 2008, 239 s.
- Aslanova R. İslam və mədəniyyət. Bakı: Azərbaycan Univeritetinin nəşri, 2002, 406 s.
- Çağdaş demokratik proseslərin bəzi fəlsəfi problemləri. Bakı: Təbib, 1997, 127 s.

Н.Дж. Азизова

Национальные духовные ценности и их особенности

Резюме

Национальные и духовные ценности исторически содержали национальный дух народа, его эстетические чувства и мастерство. Известно, что создателем нравственных норм, традиций является народ. Каждый из нас с ранних лет воспитывается в национальных традициях. Каждая духовная ценность, с которой мы сталкиваемся в жизни, изучается и преподается. Таким образом, эти духовные ценности приобретают новые формы и содержание в соответствии с духом времени, требованиями, современными условиями и социальной структурой. При этом в соответствии с обстоятельствами формируются нравственные ценности и традиции. Эти понятия были регулятором и движущей силой человеческих отношений на всех этапах жизни. В статье анализируется роль и особенности национальных и духовных ценностей в социальной и общественной жизни, привлекая к исследованию.

N.Dj. Azizova

National moral values and their characteristics

Summary

National and spiritual values historically included the national spirit, aesthetic feelings and mastery of the people. It is known that the creator of spiritual norms and traditions is the people. Each of us is brought up in the national tradition from an early age. Every spiritual value we encounter in life is learned and taught. Thus, these spiritual values acquire a new form and content in accordance with the spirit, requirements, modern conditions and social protection of the era. At the same time, spiritual values and traditions are formed according to circumstances. These concepts have been the regulator and driving force of human relations in all periods of life. The article analyzes the role and characteristics of national and moral values in social and social life by engaging in the research.

Redaksiyaya daxil olub: 01.09.2021